

An attempt to philosophical reflection several options disastrous failure, namely the realization of evil and infrastructure redundancy.

Keywords: *artificial intelligence, the singularity, nonlinearity, anthropomorphism, "God in a box," Turing test, the Three Laws of Robotics, "black box", genetic algorithms.*

УДК 101.1+378

О.А. Наумкіна

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ФІЛОСОФІЯ ВПРОДОВЖ УСЬОГО ЖИТТЯ – ВИМОГА ЧАСУ

Я обміняв би всі свої технології
на зустріч з Сократом

Стів Джобс

У статті обґрунтовується доцільність організації наскрізного навчання філософії, починаючи з дитячого віку і завершуючи університетами третього покоління. Виявлено, що генеруючим чинником реалізації концепції «філософія впродовж усього життя» є суспільна потреба у розвитку критичного мислення і формуванні інтелектуального поля особистості для постійного пошуку відповідей на глибинні сенсожиттєві проблеми людського існування. Наголошено, що для організації наскрізного навчання філософії в суспільстві треба створити як вертикальні структури (дошкільна, середня, вища освіта) за принципом наступності, так і горизонтальні (поза формальною освітньою системою) за принципами варіативності, різноманіття і забезпечити узгоджений, скоординований розвиток всіх цих рівнів та сфер.

Ключові слова: *філософія впродовж усього життя, філософія для дітей, філософствування, критичне мислення.*

Практика викладання філософських дисциплін у системі української освіти засвідчує, що їх роль сьогодні є вкрай недооціненою. І більше того, в окремих випадках цінність філософії свідомо ігнорується.

Відбувається це за умов безпрецедентної динаміки сучасного світу, зростання його нестабільності, нелінійності, появи принципово нових ризиків і загроз. Сьогодні стрімко руйнуються стереотипи, змінюються форми і методи діяльності, ціннісні орієнтації, цільові орієнтири. Як наслідок, людина потрапляє в ситуацію невизначеності, яка супроводжується необхідністю постійного долавання різноманітних труднощів, здійснення відповідального соціального і морального вибору. Стандартне мислення, звичні шляхи вирішення проблем

все частіше демонструють свою нездатність допомогти людині, особливо молодому поколінню. Звідси розчарування, психологічний дискомфорт, цілий ряд екзистенціальних проблем тощо.

Звернення філософії до сенсубуттєвих проблем людини, її можливості у розвитку критичного мислення роблять її викладання вкрай необхідним в системі сучасної освіти. Сьогодні роль гуманітарних дисциплін, особливо філософських, в підготовці людини до майбутнього має зростати. Освіту необхідно ввести до широкого соціокультурного контексту. Викладання природничо-наукових дисциплін необхідно гармонійно узгодити з викладанням загальнокультурних. «Якщо спеціальні дисципліни роблять студента фахівцем, то філософія і гуманітарні дисципліни формують в ньому особистість – мислячого та відповідального творця власного життя, громадянина своєї країни. Людина, яка не долучилася до філософії і гуманітарної культури, виявляється не більше ніж роботом, який діє за вкладеною в нього кимось програмою і покійрно підкоряється вказівкам реклами та засобів масової інформації» [6, 22].

Так склалося, що більшість з нас зустрічається з філософією тільки у старшій школі (в кращому випадку) та вищих навчальних закладах. Проте із екзистенціальними проблемами людина стикається все своє життя, вміння критично, творчо мислити розглядається взагалі як атрибут сучасної людини. Тому, на наше велике переконання, філософія має супроводжувати людину і допомагати їй впродовж усього життя: починаючи із школи (можливо, навіть раніше) і закінчуючи університетами третього віку або покоління.

Ми виходимо з того, що концепція «філософія впродовж усього життя» є невід'ємною складовою добре відомої концепції «освіта протягом життя», яка визначає стратегію розвитку сучасної освіти.

Перше питання, яке постає на шляху реалізації зазначеної концепції, – це питання про те, коли треба починати знайомити дітей з філософією. Ця тема є дискусійною серед фахівців. Проблема пов'язана, по-перше, з різними підходами до визначення ключових понять: «дитинство» і «дитячий вік». А по-друге, багато дослідників висувують сумніви щодо доцільності викладання філософії у цьому віці, оскільки в такий спосіб ми позбавляємо «юних філософів» дитинства, відкриваючи їм складні, а часом, й достатньо трагічні сторони людського існування.

Проте життя свідчить, що діти починають «філософствувати» дуже рано. Вже у віці 3-5 років вони ставлять філософські запитання: «Чому це так?», «Для чого?», «Як це відбувається?». Вони цікавляться проблемами життя і смерті, дружби і кохання, добра і зла, походженням різноманітних речей, природи часу. Недарма цей вік, який характеризується великою спрагою пізнання світу, психологи визначають як «вік чомусиків», а філософи – «вік спонтанних філософів».

Рефлексія, така необхідна для вміння міркувати, починається саме з природної дитячої допитливості щодо світу і таємниць його улаштування. Великий подив, звідки народжується дух філософствування, – це падіння влади частковостей, коли маленькій людині відкривається перспектива безкінечного цілого, можливість його розуміння. Тому вкрай необхідним в цей період є створення сприятливих умов для підтримки і розвитку дитячої схильності до філософського мислення. Це стосується як батьків, так і вчителів, вихователів освітніх установ. Важливо не втратити цю можливість для розвитку повноцінного філософського мислення у подальшому.

Фундаментальною працею в цій царині стала книга професора філософії Колумбійського університету Метью Ліпмана «Відкриття філософії» (1969 р.). Автор стверджує, що діти здатні до абстрактного мислення, а отже, з ними можна і треба займатися логікою і розвивати їх схильність до міркувань. Згодом з'явилася міжнародна стратегія навчання «Філософія для дітей» (Philosophy for Children, аббревіатура – P4C). До її створення долучилися Г.Метьюс, Р. Рид, М. Притчард, Е. Шарп та інші.

Мета запропонованої програми – розвиток в учнів «мислення вищого порядку», навчити їх міркувати розумно. Таке мислення має бути критичним, креативним і піклувальним, тобто враховувати інтереси оточуючих людей (critical, creative, caring thinking).

Засадничими її принципами є наступні:

- навчання філософствуванню, а не інформації про філософію;
- проблемна подача філософського знання;
- перетворення класу у співтовариство дослідників і організація уроку за принципом сократичного діалогу;
- надання дітям замість підручників філософськи навантажених повістей [10, 6].

«Філософія для дітей» розрахована на весь час перебування дитини у школі: з початкової до старших класів. Універсальність і цілісність філософії сприяє подоланню фрагментарності та дисциплінарного розмежування шкільних предметів, більш усвідомленому оволодінню знаннями. Зрозуміло, що викладання філософії на різних рівнях шкільної освіти має свою специфіку, яка визначається багатьма чинниками. В контексті нашого дослідження маємо наголосити на необхідності організації наскрізного навчання філософії. Школа має постійно підтримувати інтерес й допитливість дитини і поступово вводити її до царини теоретичного мислення і осягнення сенсубуттєвих проблем, які постають актуальними для школярів в той чи інший період їхнього життя. Це потребує узгодження планів і програм навчання на відповідних рівнях шкільної освіти на принципах наступності, міждисциплінарності, цілісності, а також підготовки вчителів, які б оволоділи даною методикою.

На сьогодні програма «Філософія для дітей» пройшла апробацію більш ніж у 80-ти країнах світу і розглядається як ефективний інструмент для розвитку

навичок філософського мислення у дітей. Підтвердженням цього є результати досліджень, які здійснювалися у Великобританії, де ця методика стала надзвичайно популярною. Зокрема, у дітей молодшої школи, які мають лише одне заняття на тиждень, успішність із читання й математики зростає на 30% [7], а експериментальні дослідження у Шотландії засвідчили, що у середньому IQ дітей, які вивчали філософію, на 6,5 пунктів вище, ніж у інших [9, 10].

На жаль, українська освіта долучилася до цього процесу нещодавно. Популяризацією та поширенням використання програми «Філософія для дітей» в Україні займаються Н. Адаменко, Ю. Кравченко, О. Горбачук–Наровецька та інші. Перші зазначають, що для підготовки людини розуміючої, креативної, здатної до самопроекування та самореалізації, самостійного вибору на основі ієрархії особистісно-значущих цінностей і смислів необхідно використання засобів Міжнародної освітньої програми «Філософія для дітей» як методики навчання, що розгортає свої смисли в контексті комунікативно-креативної моделі педагогічної діяльності, в центрі якої є розуміння як спосіб освоєння світу, що веде до самоусвідомлення, осмисленого проживання свого буття, життєтворчості, особистісного зростання, набуття внутрішньої свободи [1, 193].

У серпні 2016 р. у МОН відбувся круглий стіл «Зубрити – не вихід, або як креативність та філософія може змінити навчання у школах» за участю віце-президента міжнародної ради «Філософії для дітей», професора Кйонсанського національного університету (Південна Корея) Джінвана Парка, міністра освіти й науки Лілії Гриневич та фахівців. Міністр в цілому підтримала ідею інтеграції методики «Філософія для дітей» в українську освітню систему, починаючи з початкової школи. Проте, було наголошено, що це потребує часу і серйозної підготовки з адаптації програми до української школи.

Таким чином, світовий досвід свідчить, що викладання філософії у школі є доцільним і корисним, насамперед, у розвитку критичного мислення дитини, а також у формуванні гармонійно розвинутої особистості та відповідального громадянина. А філософський курс у школі має розглядатися як пропедевтичний, який закладає необхідні передумови для подальшого опанування філософією.

Наступний крок оволодіння філософським знанням – це вища освіта. Згідно доповіді ЮНЕСКО [11], у переважній більшості країн філософія включена до вузівських програм. Стосується це і української вищої освіти.

Головне питання у підготовці майбутніх фахівців полягає в тому, яким чином дати студенту знання, сформувані вміння, що випереджають сьогоденній стан науки і практики хоча б на п'ять-шість років? За всієї проблематичності завдання має вирішення. Воно полягає у тому, щоб зрозуміти ієрархію ролей та принципів, що виражають ідею сучасного професіоналізму, і побудувати навчання відповідно до цієї ієрархії.

Із середини 2000-х років на різних рівнях активно обговорюється концепція «Навичок XXI століття» (21-st Century Learning Skills) – тих, які допоможуть

людині реалізувати її життєві цілі, побудувати кар'єру, адекватно й ефективно реагувати на нові виклики. Аналіз світового досвіду і досліджень в цій царині свідчить, що випускникові сучасної вузу, який буде жити і працювати в суспільстві інновацій, невизначеності, потенційних загроз, необхідно володіти, в першу чергу, вмінням критично мислити.

На думку професора Мельбурнського університету Патріка Гріффіна – керівника міжнародного наукового проекту з оцінки і викладання навичок та компетенцій XXI століття, акценти в сучасному світі зміщуються у бік вміння критично мислити, здатності до взаємодії і комунікації, творчого підходу до справи [8].

Професор, доктор бізнес-адміністрування, кандидат технічних наук, декан факультету бізнесу, менеджменту, інформаційних систем і технологій університету Фенікс (мегаполіс Сан-Франциско-Силіконова Долина, Каліфорнія, США) Влад Генін стверджує, що компаніям, які динамічно розвиваються, організаціям і стартапам необхідні фахівці, що відповідають 10-ти вимогам, які передують оцінці їх професійних інженерних, економічних, технічних знань і навичок. І перша вимога від роботодавців – це талант і навички філософського критичного мислення, аналізу, аргументації та прийняття рішень [5].

Більше того, сьогодні у світі спостерігається тенденція вимагати наявність «м'яких навичок» (soft skills) або «соціальної компетентності» від кандидатів на отримання роботи. Уміння працювати в команді, стійкість до навантажень, здатність переконувати або йти на компроміс – без згадки про так звані «м'які навички» сьогодні не обходиться майже жодне оголошення про вакансії.

Soft skills – це комунікативні, організаторські та управлінські таланти. До них відносяться уміння переконувати, лідирувати, керувати, робити презентації, знаходити потрібний підхід до людей, здатність вирішувати конфліктні ситуації, ораторське мистецтво – загалом, ті якості та навички, які можна було б назвати загальнолюдськими, а не ті, що притаманні людям певної професії.

Професійну ерудицію сьогодні можна передоручити комп'ютеру, а от без психологічних та соціологічних знань не обійтись. Також важливо відзначити, що на передній план висувуються сьогодні все більше особистісні якості працівника, він все частіше функціонує не як «гвинтик» виробництва, а як творча, соціально орієнтована особистість.

Постає питання: що важливіше – hard skills («тверді навички»), під якими розуміються професійні знання, або soft skills, тобто вміння спілкуватися і працювати в команді? Вони, щонайменше, рівнозначні, вважає більшість експертів. Але чим вище посада, тим більшу роль відіграють соціальні навички, в той час як професійні знання відходять на другий план. Пояснюється це тим, що у людей, які займають високі посади, як правило, вистачає співробітників, які консультують їх по всіляких питаннях. Для керівника ж головне – вміти прийняти правильне рішення, мотивувати співробітників і успішно лобювати свої ідеї.

Отже, сучасне поняття професіоналізму принципово відрізняється від уявлень недавнього минулого. Це означає, що система освіти має переглянути свої стратегічні орієнтири, освітні стандарти, плани й програми підготовки майбутніх фахівців. Тільки в такому випадку в умовах глобальної конкуренції випускник зможе знайти роботу, яка забезпечить його гідне життя (gainful employment) і самореалізацію.

За цих обставин роль філософії у підготовці бакалаврів, магістрів значно зростає. Про значимість і місце філософії в системі сучасної освіти, а також їх визнання на глобальному рівні свідчать результати та висновки масштабного дослідження стану викладання філософії у світі, здійсненого у 2007 році ЮНЕСКО. У соціологічному опитуванні взяли участь респонденти із 126 країн. За матеріалами дослідження було видано книгу «Філософія – школа свободи».

Генеральний директор ЮНЕСКО (на той час) Коїхіро Мацуура зазначає, що викладання філософії є навчанням людини мислити вільно і критично, тому назва книги не є випадковою. Філософія вчить міркувати раціонально, а не просто висловлювати думки. Вона дозволяє розвивати критичний розум, який протистоїть доктринальному мисленню [11, ix]. А його заступник із соціальних та гуманітарних наук П'єр Сане розглядає філософію як стрижневу дисципліну в суспільних і гуманітарних науках, яка знаходить своє місце на перехресті розвитку особистості, оскільки лежить поза одним тільки знанням. Філософія є мистецтвом знання, а також мистецтвом навчання [11, xi].

Специфіка філософського знання (вічно проблемний, антидогматичний, плюралістичний характер, рефлексивність, критичність, поєднання пізнавальних, естетичних й етичних аспектів свідомості) якнайкраще дозволяє розвивати критичне творче мислення майбутніх фахівців і підготувати людину, яка здатна рефлексувати у надзвичайно динамічному світі. Філософія розглядається як засіб розвитку теоретичного мислення, як «гімнастика для розуму».

Що означає «критично мислити»? На думку Д. Клустера, критичне мислення має відповідати таким характеристикам:

- критичне мислення є мислення самостійне;
- інформація постає відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення;
- критичне мислення починається з постановки питань і з'ясування проблем, які треба вирішити;
- критичне мислення прагне переконливої аргументації;
- критичне мислення є мислення соціальне [3].

Критичне мислення використовує дослідницький інструментарій та методи, за допомогою яких людина здатна усвідомити і чітко сформулювати проблему, знайти шляхи її розв'язання. Цей шлях передбачає певний скептицизм, пошук аргументів «за» і «проти», бачення альтернатив, свідомий

вибір та формулювання своєї власної позиції. Тільки такий індивідуальний шлях оволодіння знанням дозволить отримати «особистісне знання» за М. Полані.

Заняття з філософії створюють сприятливу атмосферу свободи для дискусії, висловлювання власних думок, толерантного, проте критичного ставлення до опонента та його аргументів.

Вміння теоретично міркувати, критично мислити постають як базові навички для подальшого опанування знаннями. Тому логіку, філософію бажано викладати на першому- другому курсах. Такий підхід засвідчив свою ефективність у давно поширеній у Європі системі «семи вільних мистецтв». Першою сходинкою був так званий «тривіум» (граматика, діалектика, риторика), а другою – «квадріум» (арифметика, геометрія, астрономія, музика). Спочатку вчили зв'язно висловлювати думки, робити висновки з посилань, міркувати, дискутувати, формулювати власну точку зору. А потім, коли людина оволодівала інструментами отримання знань, переходили до викладання інших дисциплін.

Особливо актуальним для студентства є звернення філософії до так званих одвічних питань. Крім професійних знань і навичок кожному з нас необхідно дещо більше. Для розуміння життя у всій його повноті і складності вкрай необхідним є широкий кругозір, вміння бачити основні тенденції розвитку світу, суспільства, розуміти сутність того, що з нами відбувається. Вкрай важливо усвідомлювати сенс і цілі наших дій, вчинків, життя.

Навчання у вищому навчальному закладі – це саме той час, коли молодь намагається відповісти на ці запитання, оскільки шукає свій шлях у житті, визначається із своїм призначенням і місцем у цьому світі. І тут роль викладача філософії полягає в тому, щоб допомогти студенту відкрити «очі» на улаштування і загальні закономірності світу, репрезентувати скарбничку мудрості, де у концентрованій формі представлений багатий історичний досвід свідомого вирішення найголовніших питань людського існування і самовизначення у світі.

Отже, навчання філософії створює необхідні передумови для розвитку самостійного критичного мислення студента, формування вміння бачити виникаючі в реальному світі проблеми, труднощі та шукати шляхи їх розв'язання, чітко усвідомлювати, де і яким чином знання можуть бути застосовані в дійсності. Внаслідок цього молода людина буде здатна гнучко адаптуватися до швидко мінливих життєвих ситуацій і протягом життя знаходити своє місце у світі.

Проте, останніми роками в наших університетах спостерігається низка негативних тенденцій щодо викладання філософських дисциплін. Насамперед, йдеться про постійне скорочення годин на їх викладання, перенесення більшості цих дисциплін до варіативної частини навчальних планів, рекомендації щодо тестової форми перевірки знань студентів та інші.

Як наслідок, бачимо неспроможність більшості молодих людей здійснювати навіть елементарні мисленнєві операції, не говорячи про критичне, креативне мислення. Викликає велике занепокоєння розгубленість у світоглядних орієнтирах студентів, втрата віри у завтрашній день, рух «за течією», соціальна апатія.

Такий стан речей зумовлений також тим, що більшість студентів зустрічаються з філософією тільки у вищому навчальному закладі. А часу і можливостей для формування логічного, раціонального мислення за сучасної організації навчального процесу у вищій школі недостатньо. Втрачається такий необхідний зв'язок середньої і вищої школи щодо наступності викладання філософії. Вихід з такої ситуації вбачаємо як раз у тому, щоб первинні навички філософування і пропедевтичний курс з філософії молодь отримувала ще у школі. Звідси, необхідність у створенні єдиної парадигми розвитку критичного мислення на всіх рівнях української освіти: з початкової освіти до рівня магістра і аспіранта.

Ми поділяємо думку про те, що «філософія, яка викладається у вищій школі, має зберегти за собою право ввести студента у світ теоретичного мислення, сенсожиттєвих проблем і вподобань, без яких немислима підготовка європейські освіченої людини з пріоритетними цінностями людини і громадянина» [2, 105]. Маємо надію, що велика цінність філософії буде усвідомлена менеджерами освітянської сфери, і філософські дисципліни займуть своє гідне місце у програмах підготовки людини до майбутнього.

Традиційно вважалося, що на рівні вищої освіти навчання філософії завершується. А що далі? Невже людина більше не потребує звернення до філософського знання?

Після завершення вивчення «інституціалізованої» філософії потреба в ній нікуди не зникає. Людина повсякчасно постає перед тим чи іншим життєвим вибором, пошуком сенсів і відповідей на екзистенціально важливі питання. Особливо цінним звернення до філософії може стати у період кризи середнього віку, для літніх людей тощо.

У четвертій главі доповіді ЮНЕСКО «Філософія у полісі» автори називають декілька чинників, які зумовлюють розвиток філософії в сучасному суспільстві у неінституційних формах:

- культурні;
- екзистенціальні;
- духовні ;
- терапевтичні;
- політичні;
- соціальні;
- інтелектуальні [11, 151].

В суспільстві існують культурні, глибинні екзистенціально-духовні запити щодо філософії. Передусім, це стосується пенсіонерів, домогосподарок,

безробітних. Серед цих категорій є багато громадян, які мають бажання і вільний час для отримання нових знань, подолання прірви між минулим інтелектуальним досвідом і вимогами часу, а можливо, і взагалі отримати освіту у принципово іншій сфері.

Особливо корисним є звернення до філософії для людей похилого віку, які переживають непростий період життя, пов'язаний із страхом старості, смерті та комплексом інших проблем. З метою полегшення негативних емоцій, переживань і взагалі поліпшення якості життя літніх людей «...потрібно сміливіше залучати філософів (особливо фахівців з питань філософської антропології, практичної філософії), психологів, соціологів тощо. Важливо щоб люди похилого віку відчували себе потрібними для суспільства і самих себе [4, 85].

Як відповідь на цей запит в останній третині ХХ століття почали відкриватися спеціальні університети, курси. «Університет третього віку» був вперше організований у Тулузі (Франція) професором університету соціальних наук П'єром Веллою у далекому 1973 році. З того часу такі заклади поширилися у всьому світі, в тому числі і в Україні. До програм таких університетів включені різні дисципліни філософського спрямування.

Терапевтичний ефект філософії наявний у роботі з людьми, що потрапили у кризові життєві ситуації, спровоковані екзистенціальними пошуками. Як правило, це проблеми втрати сенсу, цінності життя, розчарування у ньому або близьких людях.

Добре зарекомендувала себе у вирішенні такого роду проблем практика філософського консультування і коучингу у розвинених країнах Заходу, яка набула популярності й поширення наприкінці ХХ століття. Вона спирається на античну концепцію філософії як мистецтва життя. Головне завдання філософа-консультанта – прояснення мислення клієнта з метою усвідомлення проблеми і пошуку можливих варіантів її розв'язання.

Одним із перших запровадив таку практику у Німеччині у 1981 році філософ освіти Герд Ахенбах. Сьогодні найвідомішими філософськими консультантами є Лу Маринофф з його бестселлером «Платон, не Прозак», а також Оскар Бреніфье – доктор філософії, письменник, експерт ЮНЕСКО, засновник Інституту практичної філософії у Парижі, автор 30 книг з практичної філософії, у тому числі для дітей.

Філософія як засіб спілкування людей, здатних до роздумів, рефлексії, задовольняє потребу у комунікації, особливо у великих містах, де особливо відчувається її дефіцит. Відомою ініціативою в цій сфері стало відкриття у багатьох країнах філософських кафе. В них зустрічаються друзі, знайомі, які за філіжанкою кави мають можливість обмінятися своїми думками, пофілософствувати, обговорити ті чи інші теми.

Як бачимо, вивчення філософії видається надзвичайно важливим і поза формальними освітніми установами «полісу», де «неформальна філософія»

засвідчила свою цінність і користь. І якщо суспільство турбується про «здоров'я душі» своїх громадян, воно має створити відповідні умови для розвитку «неінституціалізованої» філософії.

Таким чином, генеруючим чинником реалізації концепції «філософія впродовж усього життя» є суспільна потреба у розвитку критичного мислення і формуванні інтелектуального поля особистості для постійного пошуку відповідей на глибинні сенсожиттєві проблеми людського існування. Тому філософія має супроводжувати людину і допомагати їй протягом життя. З метою організації наскрізного навчання філософії в суспільстві треба створити як вертикальні структури (дошкільна, середня, вища освіта) за принципом наступності, так і горизонтальні (поза формальною освітянською системою) за принципами варіативності, різноманітності, а також забезпечити узгоджений, скоординований розвиток всіх цих рівнів та сфер системи освіти сучасного «полісу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаменко Н., Кравченко Ю. Історія знайомства української педагогічної аудиторії з методикою «Філософія для дітей» / Н. Адаменко, Ю. Кравченко // Філософія освіти. – 2014. – №2(15). – С.188–195.
2. Драч Г.В., Паниотова Т.С. Философия о будущем цивилизации / Г. В. Драч, Т. С. Паниотова // Вестник Московского университета. Сер. 7. Философия. – 2006. – № 4. – С. 99–105.
3. Клустер Дэвид. Что такое критическое мышление? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://testolog.narod.ru/Other15.html>
4. Мовчан М. М. Лабіринти страху старості: проблеми і перспективи / М. М. Мовчан // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 53. – С 77–88.
5. Наукова доповідь професора Влада Геніна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.philosophy.kiev.ua/ua/article/214>
6. Никифоров А. Л. Философия в системе высшего образования / А. Л. Никифоров // Вопросы философии. – 2007. – № 6. – С. 17–23.
7. Тищенко В. Зубрити – не вихід. Як у школах вчитимуть критичному й креативному мисленню [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/technology/2016/07/5/214729/>
8. Хайрутдинов Динар. «Навыки XXI века»: новая реальность в образовании [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://erazvitie.org/article/navyki_xxi_veka_novaja_realnost
9. Труфанова Е.О. преподавание философии в мире (обзор исследования ЮНЕСКО «Философия. Школа свободы») / Е. О. Труфанова // Вопросы философии. – 2008. - №10. – С. 3–19.
10. Юлина Н.С. Философия для детей / Н.С.Юлина. – М.: ИФРАН, 1996. – 241 с.

11. Philosophy a School of Freedom. Teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects. – UNESCO Publishing. – 2007. – 279 с.

РЕЗЮМЕ

Е. А. Наумкина. Философия на протяжении всей жизни – требование времени.

В статье обосновывается целесообразность организации сквозного обучения философии, начиная с детского возраста и заканчивая университетами третьего поколения. Выявлено, что генерирующим фактором реализации концепции «философия на протяжении всей жизни» является общественная потребность в развитии критического мышления и формировании интеллектуального поля личности для постоянного поиска ответов на глубинные смысложизненные проблемы человеческого существования. Отмечается, что для организации сквозного обучения философии в обществе необходимо создать как вертикальные структуры (дошкольное, среднее, высшее образование) в соответствии с принципом преемственности, так и горизонтальные (вне формальной образовательной системы) на основе принципов вариативности, многообразия и обеспечить согласованное, скоординированное развитие всех этих уровней и сфер.

Ключевые слова: философия на протяжении всей жизни, философия для детей, философствование, критическое мышление.

SUMMARY

O.A. Naumkina. Philosophy for all of life – the time requirement.

The practice of teaching philosophical disciplines in Ukrainian educational system shows that their role is now extremely undervalued. Moreover, in some cases the value of philosophy is deliberately ignored.

We believe that the concept of «philosophy for all of life» is an integral part of a well-known concept of «education for all of life». Hence philosophy has accompanied man and helps him throughout life, starting from school (maybe even earlier) and to the universities of the third age.

Teaching philosophy at school is appropriate and useful, especially in the development of the child's rational thinking, as well as in the formation of a harmoniously developed personality and a responsible citizen. The philosophical course at school should be considered as propaedeutic, which lays the necessary foundation for further mastering philosophy.

Teaching philosophy in higher education creates favorable conditions for the development of students' independent critical thinking, forming the ability to see emerging in the real world problems, difficulties and find the ways to solve them, be aware of where and how knowledge can be applied in reality. As a result, young people will be able to adapt flexibly to rapidly changing situations and to find in it their place throughout life.

An appeal to philosophy is extremely important and outside formal educational institutions' «polis», where « informal philosophy» has proved its value and benefit.

In order to organize the through teaching philosophy in society a vertical structure (pre-school, secondary, higher education) based on the principle of continuity and a horizontal structure (outside the formal educational system) based on the principles of variability, diversity should be created. The unity of strategic goals and objectives requires concerted, coordinated development of all levels and spheres of modern education system of «polis».

Keywords: philosophy for all of life, philosophy for children, philosophizing, critical thinking.